

Siyasal Kimlikler ve Merkez-Çevre Dikotomisi Bağlamında Türkiye’de Merkez Sağ ve Merkez Sol¹

In The Context of Political Identities and Central-Periphery Dichotomy, Center Right and Center Left in Turkey

Vahap Gökso²

Özet

Bir ülkenin siyaset analizinin doğru yapılmasında orada var olan siyasi kimliklerin niteliğinin bilinmesi önemli rol oynamaktadır. Çünkü siyasi kimlikler günümüz siyasi oluşumlarını açıklamada hatta yönlendirmede önemli bir işlev görmektedirler. Siyasi kimliklerin oluşması toplumların siyasi, kültürel ve ekonomik gelenekleri doğrultusunda birbirinden farklı süreçler sonunda gerçekleşebilir. Nitekim Türkiye ve Avrupa siyasi kimliklerin oluşumu açısından oldukça farklı özellikler göstermektedir. Türk siyasetinin yapısal analizi için herkesçe kabul edilmiş bir kavramlaştırma olan merkez-çevre dikotomisi, Türkiye’de siyasi kimliklerin oluşmasında ve daha sonra diyalektik bir süreçle bu dikotominin pekiştirilmesinde ciddi pay sahibidir. İşte bu makalede Türkiye’de siyasi kimliklerin oluşumu merkez-çevre karşıtlığı çerçevesinde açıklanmaya çalışılmış, merkezin ve çevrenin sahip olduğu değerlerin siyasi kimliklere yansımaları toplum ve siyaset ilişkisi içerisinde incelenmiştir. Ancak özellikle 1950’lerden itibaren, merkez-çevre kavramlaştırmasının Türk siyasi yaşamını açıklamada tek başına yeterli olmayacağı varsayıldığından bu klasik ayrıma sağ ve sol temel eksenleri üzerinde gelişen ideolojik çatışmaların da eklenmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Makalede sınırlılık, günümüzde parlamentoda temsil kabiliyeti daha yüksek görünen muhafazakâr demokrat, siyasi İslamcı ve milliyetçi-muhafazakâr vb. siyasi kimliklerden beslenen merkez sağ ile Kemalist, modernleşmeci ve laik vb. kimliklerden beslenen merkez-sol çerçevesinde belirlenmiştir. Bu bağlamda kimlik ve siyasi kimlik kavramlarının Batı’da ve Türkiye’de oluşum süreçleri ortaya konulduktan sonra Türkiye’de etkin olan merkez sağ ve merkez sol siyasetleri besleyen siyasi kimlikler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Siyasi Kimlik, Merkez-Çevre, Muhafazakârlık, Sol, Milliyetçilik, İslamcılık.

1 Bu çalışma Vahap Gökso tarafından Doç. Dr. Gülise Gökçe danışmanlığında hazırlanan ve Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nce kabul edilen “1980 Sonrası Türkiye’de Siyasi Kimlikler ve Konya Örneği” konulu yüksek lisans tezinden yararlanılarak yazılmıştır.

2 Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, vahapgokso@gmail.com

Abstract

In making true the political analysis of a country, knowing the quality of political identities existing there plays important role, because political identities function importantly in describing the political formations of today. The formation of political identities can become fact in the direction of the political, economic, and political traditions of societies as a result of the processes, different from each other. As a matter of fact, Turkey and Europe exhibit different characteristics in terms of the formation of their political identities. Central-periphery dichotomy, generally acceptable conceptualism for structural analysis of Turkish politics, has a serious share in forming of political identity in Turkey and later, in reinforcing this dichotomy with a dialectic process. Thus, in this article, the formation of political identities in Turkey was attempted to be described in the frame of the contrast central- periphery and the reflection of the values the central and periphery have on the political identities was examined in the relationship between society –politics. In this context, after the formation processes of the concepts of identity and political identity in West and Turkey, the political identities feeding central right and central left politics that is effective in Turkey were examined. However, particularly beginning from 1950s, it is assumed that the conceptualism central-environment will not be enough alone in describing Turkish political life. Hence, also adding the ideological conflictions developing on the right and left axes to this classical distinction revealed as an obligation. In the article, limitation was identified in the frame of central right, fed from political identities such as conservative, democrat, political Islamist, nationalist-conservative etc. whose ability to be represented in parliament today seemed to be higher, and central left, fed from the identities Kemalist, modernist, and secularist .

Keywords: *Identity, Political Identity, Central-Periphery, Conservatism, The Left, Nationalism, Islamism.*

Giriş

Kimlik, özellikle de siyasal kimlik, günümüzde neredeyse sınıf kavramının yerine kullanılmakla birlikte ondan daha değişken, daha çok boyutlu ve belirleyici güce sahip ve siyasal önemde (Gürses, 2000: 221) bir kavram olarak işlev görmektedir. Hiçbir toplumsal/siyasal kavramın kendi başına bir şeyi betimlemediği, bir gerçeğe karşılık gelmediği, toplumsal/siyasal süreçler içinde kendiliğinden oluştuğu ya da biz-zat oluşturulduğu iddia edilmektedir (Mert, 2008: 6). Bu düşünceden hareketle kavramların aslında işlevsel olarak kurgulandığı sonucuna varılabilir. Örneğin, kimlik kavramının, ulus yaratma sürecinde önemli rol oynadığı düşünen Anderson, kimliklerin aslında kurgusal olduğunu belirterek onları toplumsal iletişimin bir ürünü olarak görmüştür (Anderson, 1993: 21). Bu sebeple yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren popülerlik kazanan kavramlardan biri olarak kimlik, sosyal bilimler alanında, pek çok düşünür tarafından sınıf kavramının bir zamanlar oynadığı role benzer bir şekilde, temel bir analiz aracı olarak kullanılmıştır. Siyasal kimlik hakkında psiko-analizci değerlendirmelerden bilgi sosyolojisine kadar uzanan çizgide pek çok farklı teori ileri sürülmüş ve sosyal bilimler araştırmalarının milliyetçilik, etnisite, göç, cinsiyet ve din gibi konularında neredeyse vazgeçilmez bir kavram haline gelmiştir.

Bu çalışmada siyasal kimlik kavramı, tanımı ve kapsamı bakımından irdelendikten sonra Türkiye’de siyasal kimlikler özellikle 1980 sonrası dönem açısından analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu analizde genel kabul görmüş bir anahtar kavramlaştırma olan merkez-çevre dikotomisi temel alınmıştır. Ancak özellikle 1950’lerden itibaren, yani çok partili siyasal düzene geçilmesi ile merkez-çevre kavramlaştırmasının Türk siyasal yaşamını açıklamada tek başına yeterli olmayacağı varsayılmaktadır. Dolayısıyla bu klasik ayrımı sağ ve sol temel eksenleri üzerinde gelişen ideolojik çatışmaların da eklenmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Siyasal kimliklerin de paralel doğrultuda bir konumlanma hatta çeşitlenme gösterdiği düşünülmektedir. Yani Tanzimat’tan 1950’lere kadar merkez-çevre eksenini üzerinde kutuplaşan Türk siyasetinin ve siyasal kimliklerin, daha sonra yine merkez-çevre karşıtlığı üzerine fakat bu kez daha detaylı ve alt çatışmaları da içinde barındıran bir yapıda gelişim gösterdiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Makalede 1980’li yıllarda yıldızı parlayan ancak günümüzde hem dünyada hem

Türkiye’de saf haliyle fazla teveccüh görmeyen “pür liberal” siyasetler ile marjinal sol ve sağ siyasal kimlikler başka bir çalışmanın konusu yapılmak üzere kapsam dışı bırakılmış; sınırlılık, günümüzde parlamentoda temsil kabiliyeti daha yüksek görünen muhafazakâr demokrat, siyasal İslamcı ve milliyetçi-muhafazakar vb. siyasal kimliklerden beslenen merkez sağ ile Kemalist, modernleşmeci ve laik vb. kimliklerden beslenen merkez-sol çerçevesinde belirlenmiştir.

Kimlik Kavramı

Aynılığı, birbirine benzerliği içeren ve Latince “idem” kökünden gelen kimlik kavramı, uzun bir tarihi olmasına rağmen yirmi birinci yüzyıla kadar popüler olarak kullanılmamıştır (Marshall, 2003: 405). Antik ve skolastik dönem bir tarafa, geleneksel aydınlanma düşüncesi dahi insanın kamusal, aktif ve rasyonel oluşunun altını çizirken onları birer “aktör” olarak değerlendirmiştir. Oysa günümüzde bireyler artık bir aktör olarak değil, kimlikleriyle tanınma (Sözen, 1999: 11) sürecine girmişlerdir.

TDK sözlüğünde “*toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü*” olarak açıklanan kimlik, hem bireysel hem de toplumsal anlamda bireyin ne ve nerede olduğunu açıklayan referanslar toplamıdır. “Ben kimim?” sorusunun cevabı olan bu referansların, bir özneyi tanımlamak için gerekli olan öğelere ve aynılıkla ilgili birlik, bağlantı, benzerlik veya diğerlerinden özerkliğe işaret ederek en temel anlamıyla bireye kişisel statü duygusu verdiği (Vatandaş, 2002: 55) düşünülmektedir.

Dünyada hiçbir canlı birbirinin aynı değildir. Kültürlü bir varlık olan insanda bu durum daha açık gözlemlenebilir. Yani farklılıkların ifadesinden ortaya çıkan kimliğe insan bir anlamda muhtaçtır (Sezen, 2002: 66). Dolayısıyla kimlik, bir kişi veya grubun kendisini diğerleri arasında tanımlaması ve kendini diğer kişi veya gruplar arasında bir konuma yerleştirmesi olarak tanımlanabilir. Ancak bu tanımlama dışarıdan çekilmiş bir fotoğraf kadar objektif ya da aynaya bakarak kendi hakkımızda oluşturduğumuz bir imaj kadar bireysel olamaz. Kimlik, bir yandan bizim olduğumuza inandığımız kişiye (veya gruba), diğer yandan diğerlerinin bize yüklediği kişiye (veya gruba) ait imajlar arası (Bilgin, 2007: 11) diyalektiğin bir ürünü olarak diğeriyle bir etkileşim

çerçevesinde doğar. Kimlik; toplumsal, kültürel, siyasal ekonomik ve psikolojik bir yapılanma süreci olduğu için asla sabit bir yapı arz etmez; karmaşık ve değişken olduğundan sürekli yeniden konumlanır (Parmar, 1998: 19-20). Dolayısıyla, deneyimlerin ve öznel konumun farklı öğelerinden oluşsa da, içinde yaşanılan toplumsal, kültürel ve ekonomik ilişkilerle, geçmişin konjonktürünü ortaya çıkardığı için bir bütün olarak kendini oluşturan özgün öğelerin toplamından daha fazla bir şey haline gelir. Yani geçmişin bir özeti olan kimliğin oluşması geçmişin bağlamı ve günlük yaşamın ekonomik, sosyal ve siyasi ilişkilerle kesişmesi içinde anlaşılır. Bu kesişimde kimlik oluşurken hâkim olacak ve belirleyecek nihai bir karar verici yoktur (Rutherford, 1998: 20). Ancak bir kimlik bağlamı içinde doğan bireye, sosyal olarak yüklenen anlamlar, kişi tarafından kabul edilmedikçe ve özdeşim kurulmadıkça, kendi başına bireyi tanımlamadığı için kimliği tanımlayan bireyin kendisidir (Tok, 2003: 124) denilebilir.

Bireyin kimlik ihtiyacı bazı boyutlarıyla diğerlerine benzeme, bazı boyutlarıyla ise diğerlerinden farklılaşma isteğinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla kimlik kavramı, benzerlik ile farklılık uçları arasında diyalektik bir tarzda kendini göstermektedir. Bu anlamda her ne kadar genellikle farklılık arayışını çağırırsa da, benzerlik arayışı da kimlik kavramıyla ilişkilendirilebilir (Bilgin, 2007: 19-26). “*Kimlik aynılıktan başka bir şey değildir*” diyen ve bireysel kimlikleri kolektif kimliğin hiyerarşik anlamda bir alt ürünü olarak gören Voltaire ile “*kimliğim kimseye benzememdir*” iddiasında bulunan Maalouf (Maalouf, 2008: 28), aslında birbirinin zıddı gibi görünen ve olabildiğince karmaşık algılanan bu durumu özetlemekte iyi birer örnek sayılabilir.

Geleneksel toplumlar açısından tanımlanması bu kadar kompleks olmayan ya da en azından bir tartışma alanı yaratmamış bir kavram olan kimlik, sosyal-kültürel değişmelerin yayılıp hızlanmasıyla bir sorun olarak baş göstermeye başlamış, bireyin kimlik seçimi, tarihsel süreç içerisinde yaşanan değişmelerle önem kazandığından, bireyler, gruplar hatta toplumlar kimliklerini aramaya başlamışlardır. Toplumdan sosyal sisteme geçiş, küreselleşmenin etkileri, komünizmin çöküşü ve modernleşmenin başarısızlığı nedeniyle sistem dışı kalanların temel bazı ihtiyaçları gibi sosyolojik nedenler kimliğin toplumsal yaşam içerisinde artan bu öneminde rol oynamıştır (Güvenç, 1993: 5). Zamanla muhtelif disiplinlerce odağa alınan kimlik “katı sahiplikler”(Gökçe,

1995: 108) şeklinde değil; bağlama göre değişen, sürekliliği olan, nesne durumundan çıkartılarak semboller (en başta dil), ilişki ve iletişim biçimleriyle ortaya çıkan oluşumlarla tanımlanmaya başlandığı iddia edilmiştir (Sözen, 1999: 11).

Siyasal Kimlik ve Siyasal Kimliğin Oluşum Süreci

Kaçınılamaz bir biçimde kolektif ve kültürel, etnik ve siyasi boyutlarıyla tanımlanan kimlik; bir toplumsal yapıda cinsiyet ve yaş takımlarına, uluslardan birine, ailede ve meslekte bir role ve ideolojik bir katılıma bağlı olmak gibi geniş bir alanı kapsar (Ergun, 2000: 80). Bireysel kimlikler, isteğe göre seçilip değiştirilebildiklerinden toplumsal yaşam açısından önemli sorunlar yaratmamaktadırlar. Ancak bir kimlik, bireyi öteki bireylerle tek şemsiye altında toplama iddiasıyla ortaya çıktığında yani toplumsal/siyasal bir niteliğe büründüğünde probleme dönüşerek, tanımlanması zor bir kavram haline gelmektedir. Çünkü toplumsal/siyasal kimlik, kimliğin kişiler arası düzeydeki ifadesidir. Benliğin, belirli bir sosyal gruba ait olduğu hakkındaki bilgi veya bilincine dayanır. Bu bilinç veya bilgiler, söz konusu gruba aidiyete ilişkin bir takım duygular ve değer atıflarıyla birlikte bulunur (Bilgin, 2007: 13). Dolayısıyla siyasi kimlik, bireylerin kendilerini bir grubun üyesi olarak kategorilendirmesiyle doğrudan ilişkilendirilmektedir.

Kökene ne olursa olsun, bir mekânsal ve toplumsal konumun varlığına, kişinin doğduğu ve çocukluğunu geçirdiği bir yer ve aile ocağı olarak vatana, bütün yurttaşların dâhil olduğu bir siyasi katılıma, ahlaki, ekonomik ve hukuki bir yurttaşlığa ve bütün nüfusun okur-yazar olmasını içeren bir sivil eğitim vurgusu gibi oluşturuculara ihtiyaç duyan (Smith, 1999: 182-184) siyasi kimliğin, tarafsız bir kavram olmadığı söylenebilir. Tanımlandığı ve kabul edildiği anda, bireyin kim ve ne olduğunu, neye inandığını ve ne istediğini anlattığı (Weeks, 1998: 86) düşünülmektedir.

Bireyin sonradan edindiği bir tanımlama aracı olan siyasi kimliğin, geniş çapta aydınlar sınıfı tarafından yaratıldığı (Karpat, 2006: 61) iddia edilmiştir. Batı Avrupa'da yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmelerin yeni tip-te bir orta sınıfı (burjuvazi) ortaya çıkarması, kimlik kavramının çok yönlü gelişmesini sağlamış ve ona daha önce benzeri görülmemiş bir siyasi boyut kazandırmıştır. Avam kültürünün ve kimliğinin burjuvazi üzerinden devlet ve hükümet çevrelerini etkilemesi ve üst kültürün birçok şeklini ve ifade

tarzını benimseyerek bu siyasal kimliğin topluma yayılmasını sağlaması hem devletin yapısını hem de kimliğini revize etmiştir. Bu bağlamda siyasi kimliğin oluşmasında ve kitlelerce kabul edilmesinde devletin rolü büyüktür. Devlet, geleneksel kimlikler içinde bunalmış bireye/yurttaşaya yeni kimliklerini benimsetmek için tarihi de kendi açısından yeniden yorumlamış, bir kişinin sahip olabileceği temel kimlikleri yeni bir sınıflandırmaya tabi tutarak yeni bir siyasi insan ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla günümüzde tartışılan kimlik sorunu daha ziyade siyasi kimliktir ve ulus-devletlerin ortaya çıkmasından itibaren (Karpat, 2006: 67-69) daha fazla önem kazanmıştır.

Siyasal kimliklerin oluşumunun Batı'da ve Türkiye'de aynı aşamalardan geçerek tamamlandıkları söylenemez. Şerif Mardin'e (1990: 32) göre, Avrupa modern siyasasının bükülgenliğine büyük ölçüde katkıda bulunan siyasal kimliklerin ortaya çıkması bir takım çapraz bölünmeler etkisiyle gerçekleşmiştir. Lipset ve Rokkan'a göre de Avrupa'da siyasal kimlikler ve tercihler toplumun çatışmalara dökülmüş biçimleri olarak sosyal yapıya yerleşmişlerdir ve sosyal bölünmüşlüğü yansıtmaktadırlar. Sanayileşme ya da uluslaşma sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkan sosyal yapıdaki bölünmeler ya da değer çatışmaları günümüz dünyasında Batı'daki siyasal kimlikleri şekillendirmiştir (Lipset ve Rokkan, 1967: 5-6). Yani toplumda var olan çıkar ve değer çatışmaları bireylerin siyasal kimliklerini yansıtmaktadır. Lipset ve Rokkan'ın savunduğu bu teze göre; uluslaşmanın ilk aşamalarında siyasal gruplaşmalar, yerel ve kültürel çatışmalara kaynaklık etmektedir. Merkez-kenar çatışmaları ulus-devletin merkezîyetçi eğilimlerine veya ulusal birliği güçlendirme çabalarına karşı bir tepki olarak doğmuştur (Lipset ve Rokkan, 1967: 10).

Lipset ve Rokkan toplumu "merkez-çevre" eksenini ve "işlevsel" eksen olmak üzere iki ana eksene bölmüş, toplumun bu karşıtlıklar üzerinden kutuplaşarak, siyasal konumunu aldığı savunmuşlardır. Ancak aynı zamanda merkez, çevresel öğelerle bir bağlantılar sistemi içerisinde bulunmaktadır. Örneğin; ortaçağın büyük zümreleri (estates) parlamentolarda yer almış, alt sınıflara haklar tanınmıştır (Mardin, 1990: 32).

Dolayısıyla modern devleti yaratan merkezileşme süreci, dayandığı feodal temeller sebebiyle, merkezin çevre ile uzlaşmalar yapmasını zorunlu kılacak çatışmaları içermektedir. Ulusal elitlerle yerel güçler, üretim faktörlerine sahip olanlarla olamayanlar, devletle kilise gibi un-

surlar arasındaki gerçekleşen bu karşı karşıya gelmeler, ortaya çıkan ulus devletin iyi eklenmiş bir yapıya sahip olmasını olanaklı kılmıştır. Güçler arasındaki çatışmalar ne zaman bir uzlaşma ile sonuçlanırsa çevrenin bir bölümünün merkeze eklenmesi sağlanmış olmaktadır (Mardin, 1990: 31). Dolayısıyla Avrupa’da siyasal kimliklerin ortaya çıkmasında etkili olan sosyal çatışmalar (kültürel-ideolojik ve ekonomik) şu alanlarda belirginleşmiştir (Lipset ve Rokkan, 1967: 10-14):

- i) Merkez-Çevre çatışması,
- ii) Devlet-Kilise çatışması (laiklik ve eğitim sisteminin kontrolü),
- iii) Şehirli-Köylü çatışması (ekonominin birincil ve ikincil fertleri arasında),
- iv) İşçi-İşveren çatışması (üretim faktörleri arasında, emek- kapital).

19. yüzyıldan önce Osmanlı İmparatorluğu’ndaki çapraz bölünmelerse Batı’daki örneğinden oldukça farklı olduğu iddia edilmektedir. Yani esas karşı karşıya gelmenin tek boyutlu ve her zaman merkez ile çevre arasındaki bir çatışma olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir. Dolayısıyla Osmanlı’daki bu toplumsal bölünmenin, Batı’nın tersine işlevsel değil, belirleyici unsurun merkez-çevre ayırımına dayalı olduğu, yerel/kültürel/ideolojik bir bölünme olduğu söylenebilir. Bu bağlamda merkez ile çevrenin karşı karşıya gelişi yakın zamanlara kadar Türk siyasal yapısının temelinde yatan en önemli toplumsal bölünmedir ve uzun yıllar süren Türk modernleşmesinden sonra da varlığını sürdürmüştür (Mardin, 1990: 32). 19. Yüzyılda Osmanlı imparatorluğunda girilen modernleşme çabaları, ülkenin sosyo-kültürel yapısı gereği, merkeziyetçi, reform yanlısı asker-sivil bürokrasi ve elitlerle (merkez), kanaat önderliğini geleneksel Osmanlı uleması ve ayanların yaptığı toplumun geri kalan kesimleri (çevre) arasında derin bir sosyo-kültürel ayrılık doğurmuştur. Meşrutî monarşiye geçiş ve siyasî rekabetin mümkün olmasıyla, merkezin temsilcileri sayabileceğimiz asker-sivil bürokrasinin İttihat ve Terakki Fırkası’nda, çevrenin ise o dönemin muhalif politikaları etrafında toplanan ancak aslında yine siyasal elitlerden çok da ayrı olmayan Ahrar Fırkası’na teveccüh gösterdiği; bu durumun ülkedeki merkez ile çevre arasındaki sosyo-kültürel ve siyasal bölün-

menin kalıcı olmasına (Gökçe vd, 2002: 10) neden olduğu sıkça dile getirilmektedir.

Cumhuriyet Öncesi İdeolojiler ve Siyasal Kimlik

Şüphesiz ki siyaset felsefesi Avrupa’da olgunluk devrini yaşarken, Türkiye bu yeni felsefe ve akımlardan haberdar değildir. Çünkü bu akımların ortaya çıkmasına kaynaklık eden gelişmeler Türkiye’de yaşanmamıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu’nun gerileme dönemine girmesiyle devlet adamları değişimin gerekliliğini kavramışlar; bu değişim hareketleriyle birlikte Osmanlıya Batı’dan gelen fikir akımları da yerleşmeye başlamıştır. Bu anlamda Türkiye’de siyasal kimliğin oluşumunu açıklamak için Tanzimat sonrası döneme gitme zorunluluğu bulunmaktadır.

Bu dönemi karakterize eden en önemli özellik Türkçülük, İslamcılık, Osmanlıcılık ve Batıcılık gibi ideolojik tartışmaların belirgin biçimde ortaya çıkmış olmasıdır. Bu siyasi kimlikler arasında birçok bakımdan iç içe geçen birbiriyle kesişen yönler vardır. Zürcher’in (1995: 187) de belirttiği gibi, “*Osmanlılığı akılcı şekilde savunan birçok Jön Türk, aynı zamanda da romantik bir Pantürkist, milliyetçiliğine güçlü duygularla bağlanmış olup dindar Müslüman’dı*”. Yani aslında birbirinden farklı imiş gibi görünen ya da farklı siyasal amaçlara yönelmiş kimlikler arasında birbiriyle sıkı bir ilişki hatta bir geçişlilik durumu söz konusudur.

Tanzimat’tan Cumhuriyet’e modern kurumlar ile geleneksel değerlerin bir arada yürütülmesini ve zamanla geleneksel yapıların modern kurumlara dönüşmesini amaçlayan projenin ayakları olan bu söylemler, Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında da oldukça etkili olmuştur. Bu nedenle cumhuriyet devrimleri, düşünsel ve kurumsal olarak Tanzimat döneminde mayalanmaya başlamıştır (Alkan, 2001: 20) denilebilir. Dolayısıyla Cumhuriyet’le ivme kazanan modernleşme hareketi, bir anda oluşan bir hareket değil, Tanzimat’tan bu yana süregelen batılılaşma-medenîleşme-modernleşme ve üniter bir yapılanmayı öngören bir bilinç tarzıdır. Bu bilinç, Kemalizm’de “*yeni bir vatan, yeni bir toplum, yeni bir kimlik ve yaratılmış ulus için yeni bir tarih*” (Çelik, 2001: 75) oluşturmaya yönelik eylemler bütünü olarak kendini göstermiştir.

Bu bağlamda, Türk siyasi hayatını çözümlenmede anahtar bir kavram

olan ve yenileşme hareketlerinin başladığı Tanzimat'tan günümüze ulaşan merkez-çevre dikotomisinde, Batılılaşmayı hedefleyen, radikal devrimci projelerle reform çabalarına girişen, İttihat ve Terakki Fırkası'ndan CHP'ye uzanan çizgi genelde merkez olarak kabul edilmiştir. Çevrenin ise merkezin tepeden inmece ve otoriter bulduğu tavrına karşı çıkararak, başlangıçta teşebbüs-ü şahsî ve adem-i merkeziyet gibi liberal tezlerle, daha sonra muhafazakâr tonlarda muhalefet yaptığı (Kor, 2004: 17) ileri sürülmüştür. Dolayısıyla Merkez ile çevre arasındaki kimlik paylaşımında merkez; her zaman ilerçilik ve çağdaşlıkla, çevre ve sağ partiler; daha çok gerçilik ve irtica ile ilişkilendirilmiş, ayrıca çevre, kültür bakımından ikincil bir statüye sahip olarak görülmüştür (Mardin, 1990: 37).

Cumhuriyetsonrası merkez, en azından modernleşme ile muhafazakârlık arasında kurduğu karşıtlık nedeniyle, çevreye karşı ulus devletin ve yeni siyasal kimliğin inşası döneminde bu ideolojinin taşıyıcılığını yapan Tek-Parti'nin (CHP) “radikalizmi”ni, “inkılâpçılığı”nı, “ilerlemeci ve gelişmeciliği”ni, ve “modernistliği”ni kutsayıp ön plana çıkarmış (Gökmen, 2006: 133) dolayısıyla siyasal kimliğini bu çerçevede belirlemiştir. İlerleyen dönemlerde bu bölünmeye, dünyada yaşanan gelişmeler ve siyasal konjonktür gereği sağ ve sol öğeler eklenmiş ve dikotomi sol-sağ ayrımı üzerinden işlemeye başlanmıştır. Sol kanatta devlet seçkinleri, sağ kanatta da devleti ele geçirmeyi hedefleyen halk seçkinleri bulunmaktadır. Dolayısıyla merkez-çevre karşıtlığı üzerine kurulan Türk siyasal yaşamının, bir yandan devletçi-seçkinçi anlayış ile öte yandan gelenekçi-İslamcı anlayış ekseninde örgütlendiği kabul edilebilir.

Modernist, Laik, Kemalist Siyasal Kimlikler ve Merkez Sol

Türk solunun fikri temelleri, Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan Batıcılık akımının içinde aranmalıdır. 1920'li yılların Türkiye'sinin fiziksel ve sosyal çevresinin, hedefleri ve sosyo-kültürel mirasının böyle bir gelişime imkân vermeyecek ölçüde olması gibi nedenlerle sosyalizm bu dönemde Türk siyasal hayatında kendine önemli bir yer edinmemiş, dolayısıyla Türk solu varlığını elitist bir temelde yapılandırmak zorunda kalmıştır (Güneş, 1996: 98).

Kuruluş döneminde cumhuriyetin kurucu ideolojisinin ve iktidar elitlerinin siyasal adresi, yani siyasal kimliklerini temsil ettikleri yer, Cum-

huriyet Halk Partisi olmuştur. CHP'nin toplumsal kökenlerine bakıldığında, yönetenler sınıfının ya da bürokratik elitin partisi olduğu fikri ağırlık kazanmaktadır. Parti ile devletin birbirinden ayırt edilemediği bu dönemde bürokrasi, CHP'ye eklenmiştir ki zaten güç, otorite ve iktidar ilişkisine bağlı olarak oluşan siyasal sistem ile bürokrasi arasında yakın bir ilişki söz konusudur (Gökçe vd, 2002: 46). Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumdaki egemen siyasal kimlik olan CHP kimliği, halka yepyeni ve kalıplaşmış bir kimlik dayatmıştır. Buna göre sorunlara bilimsel ve objektif açıdan yaklaşacak olan yeni insan; rasyonalist, geleceğe ve medreseye karşı pozitivist yöntemleri benimsemiş bir insan tipidir. (Adivar, 1961: 127-129).

Toplumunu dönüştürücü misyonu, “*Halka rağmen, halk için*” devrimleri gerçekleştirmesi, Batı toplum modeli ile başlayan çağdaşlaşmanın siyasal ve kültürel yapısı, genel irade ve ulusal egemenlik kavramlarına paralel bir biçimde ortaya çıkan laiklik olgusu, ekonomik kalkınmada devletçilik (Kahraman, 2005: 70) gibi parametreler Türkiye’de sol kimliğin ilk temsilcisi olarak kabul edilen, ancak esasında sol bir parti olmaktan çok devletçi merkezîyetçi bir parti olan CHP’nin, sivil ve asker bürokrasisiyle özdeşleştirilmesine ve Cumhuriyet’in baş aktörü olan partide sivil-asker bürokratlarla büyük toplum kesimleri arasında zıtlasmaya neden olduğu iddia edilmektedir. Ayrıca yirmi beş yıllık Kemalist yönetim süresince modern devlet, çevre unsurlarınca, merkezin çevre üzerindeki etkin denetim aracı olarak tanınmıştır. Devlet daha etkinleşmiş ve hissedilir hale gelmiş, laik politikalar ve özellikle de popüler dinin ifade şekillerinin bastırılmış olması, devlet ve uyrukları ya da merkez ve çevre arasındaki en önemli ideolojik bağı kopardığı için (Zürcher, 1995: 300) siyasal kimliklerdeki bölünme perçinlenmiştir. Bu durum CHP’nin kitlelerden kopuk bir aydınlar partisi olarak görülmesi eğilimlerini güçlendirmiş; devlet-parti özdeşliğini arttırıcı bir etki yapmıştır (Erder, 2007). Bu dayatmalarla ve kuruluşunu iktidarda tamamlamış olması nedeniyle CHP’nin 1950’lilere kadar gerçek anlamda topluma kök salmış bir özelliği bulunmamaktadır (Karpat, 1996: 328). Kendini böyle bir durumda bulan CHP, 1950’lerden sonra muhalefete düştüğünde kitleleri tekrar kazanmak için değişim arayacak ve aradığı değişimi sol kimliğe sahip çıkmakta bulacaktır.

Çok partili siyasal sistemin kabul edilmesiyle de Türk siyasetini şekillendiren ana çatışma eksenini olan “merkez-çevre” dikotomisini de

memiştir. Kökleri İttihat ve Terakki ile Ahrâr Fırkası çatışmasına de-
ğin uzanan Türkiye siyasetinin çok partili yapısı; sivil-asker bürokrasi
ve sermayedar elitin temsil ettiği, jakobenist bir yaklaşımla toplumu
yukarıdan aşağı bir değişime tabi tutmayı amaçladığı söylenebilecek
olan ve tekdüze bir modernleşme projesinin temsilcisi olarak görü-
len merkez (CHP) karşısında; toplumsal, siyasal ve iktisadi bakımdan
ötekileştirilmiş taşralıların ve devletin zora dayanan araçlarıyla baskı
altında tutulan dinî cemaat ve tarikatlarla, etnik kimliklerin talepleri-
nin temsilciliğini üstlenmiş görünen bir çevre hareketi (DP) ikileminde
teşekkül etmiştir.

Ancak 60'lı yıllarda dünyada meydana gelen öğrenci hareketleri ve
yükselen sol değerler, ideolojik anlamda marjinal kalan küçük Marksist
grupların ses getiren eylemleri, entelektüeller ve genç kuşaklar üzerin-
de etkili olunca CHP, başka pek çok nedenle de hissettiği ideolojik bir
açılım ihtiyacını gerçekleştirmiş ve kimliğini siyasi yelpazede merkez-
den sola doğru kaydırmıştır. Sırf bu gerekçeyle 1965 seçimleri öncesi
“Ortanın Solu” kavramı, daha Türk sol düşünce dünyasında yeterince
tartışılmadan ve anlaşılmadan, devletçilik ilkesiyle de ilişkilendirile-
rek genel başkan İsmet İnönü tarafından bir slogan olarak söylenmiştir.
Daha sonra hem parti içinde hem parti dışında tartışılarak, sol kimliğin
parçalanmasına neden olsa da, ortanın solu hareketi CHP’de seçkin
yapıdan sıyrılıp halka yönelmenin bir başlangıcı olmuş, halka yönel-
mek uğraşısı halk bürokrat çelişmesine ve dolayısıyla devrim anlayı-
şına, CHP’nin geçmişine yeniden ve değişik açıdan eğilmeyi zorunlu
kılmıştır (Cem, 2000: 31-35). Dolayısıyla CHP ve halk kitleleri arasın-
da bir iletişim kurulmasının da önünün açıldığı söylenebilir.

Ortanın Solu Hareketi, merkez sol siyasetin terminolojisinde, “Sos-
yal Demokrat” ya da “Demokratik Sol” gibi deyimlerle, sol kimliğin
ideolojik çizgisini belirleyen ana damar olarak 1980'lere kadar devam
etmiştir. 12 Eylül Darbesi sonrasında ortaya çıkan baskı ortamında
koyulan yasak ve kısıtlamalarla sol kimliğin bir ütopyaya, eşitlik ve
özgürlüğün ulaşılabilirliğine ve devrime olan inancını yitirmesi ile
CHP’nin elinde kalan en temel kimliğin “laiklik veya “laikçilik”ğin
olduğu ve solun önemli bir kısmının siyasal konjonktür gereği darbe
ortamının kaldırayabileceği, daha merkezde bir sol bakış açısında karar
kıldığı (Gürpınar, 2012) söylenebilir.

1980’den bu yana sol siyasetin, var olan koşullar içinde kendisine bir taban ve dayanak aramakla meşgul olduğu için Türkiye’de, önderlik yaparak, bir model ve zihniyet oluşturduğunu, herhangi bir tartışmalı sorun hakkında bir tasavvur ve tahayyül süreci yarattığını söylemek olanaksız görünmektedir. Türk solunun ve CHP’nin kendisini yenileyememesin nedeni olarak; kurucu zihniyetinin geçmişten getirdiği korporatist yapı, milliyetçi anlayış, cemaatçi tavır, popülist pratik ve nihayet bütün bunlarla oluşmuş “tarihsel ilerici” rol gösterilebilir (Kahraman, 2002). Bu açıdan bakıldığında sol kimliğin son dönemlerdeki etkisizliğinin temel sebepleri; tek parti döneminden kalma merkezîyetçi, modernist yapısını çok partili dönemde etkin bir içeriğe kavuşturma konusunda başarısız kalması ve geçmişin eleştirel bir muhasebesini yaparak hatta geçmişten ders çıkararak ideolojik bir yenilenmeye gidememesidir.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türk solunun Kemalizm’i, “*tesanütçü ideolojisiyle ve tek partili şef sistemiyle sosyal demokrasinin değil otoriter ve sınıflar üstücü devletçiliğin türevi*” (Parla, 2004: 147) olarak görmesi ve uygulaması zamanla halktan kopmasına da neden olduğu tespitinde bulunulabilir. Sol ya da sosyal demokrat değerler ve ilkeler çerçevesinde bir siyasal ve ekonomik programa ve parti politikasına sahip olduğu iddia edilebilecek CHP’nin, paradoksal olarak, Türkiye’nin üst sınıfının partisi olarak ortaya çıkmasını yukarıda bahsedilen laiklik politikası çerçevesinde muhafazakâr bir iktidarın yaratılabileceği rejim tehlikesinden çekinen asker-sivil bürokratik elitlerin, ideolojiden bağımsız desteği ile açıklamak mümkündür. Dolayısıyla uzun yıllardır, Türkiye özelinde, merkez-solun tek başına iktidar olma hedefiyle ilgili ciddi bir umudu kalmamıştır. En iyimser beklentiler merkez sağın ekonomik, toplumsal ya da siyasal bir kriz durumuyla karşılaşp zayıf düştüğü bir seçimde koalisyon hükümeti olabilme ümidi üzerine kurulmuştur.

Muhafazakâr Demokrasi, Siyasal İslamcılık ve Merkez Sağ

Daha öncede değinildiği üzere, Cumhuriyet devrimi büyük bir siyasal dönüşüm olmanın yanında topyekûn Batılılaşma ve sekülerleşmeyi de öngören radikal kültürel bir devrim ile birlikte yaşanmıştır. Ancak Tanzimat’la başlayan bu Batılılaşma eğiliminin kök saldığı şehirli elitler dışında kalan toplumun geniş kesimleri bu kültür devrimine ba-

şından itibaren uzak kalmış ve soğuk bakmışlardır (Mert, 2007: 19). Bu durum, 1950'lerden yani demokratik siyasete ve çok partili siyasal yaşama geçişin başından itibaren, çevrenin merkez sağ siyasete yönelmesine neden olmuştur. Zira sadece merkez-sağ siyaset, sanayi toplumuna geçişin dayattığı değişimin ancak geleneksel-kültürel değerlerle birlikte sunulursa kabul görebilir olduğunu fark etmiş ve bu denklemle toplumun duygu haritasında karşılık bulan bir söylem kurgulayabilmiştir (Mert, 2007: 10). Merkez sağın siyasal kimliği iki ideolojik gelenekten beslenmektedir: Muhafazakâr demokrat gelenek ve siyasal İslamcı gelenek.

Muhafazakârlık; geleneğe önem veren, tecrübeleri, yerleşmiş adet ve kurumları sürdürmeyi isteyen hatta geleneğe kutsal bir özellik atfederek onun tarihi bilgelik ve tecrübeyi temsil ettiğini iddia eden bir ideolojidir. Muhafazakârlar geleneğin insanlara kimlik duygusu verdiğini ve geçmişle bağını kurarak önemli bir fonksiyon gördüğünü vurgularlar (Yılmaz, 2001: 93). Dünya görüşü itibarıyla Türk insanının, muhafazakâr düşünce modeline daha yakın durduğu söylenebilir. Çünkü genel itibarıyla Türk insanında dünya görüşü, akıl, mantık ve nedensellik kategorileri üzerine değil; değer ve inanç kategorileri üzerine oturmuştur. İnanç ve ideolojik değerler geçmişi korumaya yönelik olduğu için, Türk insanı muhafazakâr bir dünya görüşüne sahip olduğu (Erkan, 2000: 132) ileri sürülebilir.

Genel kabul gören anlayışa göre, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi sonrasında Türkiye'de siyasal dengeler çok ciddi şekilde alt üst olmuş ve bu süreç, sağ ideoloji ve kimliklerin önünü açmıştır. Sağın bir parçası olan muhafazakârlık ve muhafazakâr kimlik yükselişe geçmiştir. 1980'lerden 1990'lara uzanan dönemde sermaye yapısında ve toplumsal tabakalaşmada değişim dalgasının yaşanması, etnik ve dinsel nitelikli aidiyet gruplarının birer aktör olarak görünürlüğünün artması, çevre ile merkez güçlerinin merkezde karşı karşıya gelmeleri (Bayramoğlu, 2001: 33) muhafazakâr kimliğin etki alanının genişlemesine de neden olmuştur.

Ancak sivil toplumu sermaye ve İslami-muhafazakâr kesimlerden oluşan sivil güçler lehine tesis etme isteği, merkez sağı geleneksel olarak ideolojik kimliği ile örtüşen "devletçilik-liberalizm-muhafazakârlık" sentezine yöneltmiştir (Sarıbay, 1998: 112). Zamanla ekonomi alanının

da liberal bir söylem ile uyum sağlayan modern bir merkez sağ kimliğini sahiplenmek istemekle birlikte, Türkiye merkez sağ, başlıca özelliği olan devletçi-muhafazakâr gelenekten kopamamış dolayısıyla da siyasal liberalizmi yasakçı ve otoriter bir siyaset anlayışı ile yürütmeyi benimsemiştir (Sakallıoğlu, 1995: 68). Merkez sağın bu kimliği aslında bir ikilem olup, liberalizmle koyu muhafazakârlık arasında sürekli yalpaladığı için iktisat pratiği dışına çıkılınca, iktidarın meşruiyetinin de sınırına gelinmektedir (İnsel, 1989: 52). Merkez sağda ekonomik liberalizmin öne çıkarılması, ideolojik kimliğe yenilikçi bir görünüm verdiği gibi, sivil bir içerik de kazandırmıştır. Fakat bu ekonomist-yenilikçi-sivil görünümün ekonomi alanı dışında, siyasal anlamda liberal, sivil demokrat olduğunu söylemek güçtür.

Merkez sağın beslendiği bir diğer ideolojik kaynak, siyasal İslamcılıktır. Türkiye’de İslamcılık özellikle çok partili hayata geçildiği dönemde yükselişe geçmiştir. Köyden kente göçün artması ve katılımcı demokrasi kültürünün yükselişi ile siyasal İslam, Türk siyasi yaşamının o zamana kadar süren sekülerist yapısına bir öge olarak eklenmeye başlamıştır (Salmoni, 2004).

Bunlara ek olarak post-modern eleştiri akımının modernleşme projesini akamete uğratması da İslamcı kimlik siyasetine yol açmıştır. Batıcılık karşıtlığı, merkeze karşı çevrenin savunulması ve İslam kültürünün tikelliğinin vurgulanması gibi söylemler, postmodern duyarlılığa sahip yeni kuşak öğrenci ve aydınların ilgisini çekmeye başlamış; bu durum modernleşme projesinin tartışılmaz kabul edilen doğrularının sorgulanmasına neden olarak o güne kadar çok fazla destek bulamamış bir hareketin yaygın kabul görmesine katkıda bulunmuştur (Gülalp, 2003: 56). Ayrıca, alt kültürlerle kimlik sunması, kentleşme ve sosyal sorunların etkisi, demokratikleşme gibi faktörlerin de siyasal kimlik olarak İslamcılığın yükselmesinde rol oynadığı (Akdoğan, 2004: 9) iddia edilebilir.

Müslüman kitlenin bilincinde muhafazakârlığın siyasal ve maddi olmaktan çokkültürel ve ahlaki bir içeriğe sahip olduğu söylenebileceğinden, dindar kesimin aşırı İslamcı akımlara da belirli bir noktadan sonra gereğinden fazla prim vermeyerek muhafazakâr çizgiye daha yakın durduğu düşünülmektedir (Bulaç, 1993: 184). Bunun sonucu olarak çok partili yaşama geçilen tarihten beri İslamcı hareketin ve

İslamcı ideolojinin, genelde yelpazenin sağında olarak nitelenebilen siyasi partilerin destekçisi olduğu görülmektedir. İslamcı hareket içinde yer alan grup ya da tarikatlar, aralarında çeşitli görüş ayrılıkları ve çatışmalar olmasına rağmen çoğunlukla sağcı olarak nitelenen partileri destekleme yoluna gitmişlerdir (Duman, 1996: 50). Bu sebeple Türk siyasal yaşamında sağ kimliklerin hâkimiyetinin özünde yatan ve muhafazakâr değer ve sembollerin devamlılığını sağlayan en önemli unsur, bu dini reflekslerdir denilebilir.

Yukarıda anlatılan bütün bu etkilerin sonucu olarak, başta İstanbul olmak üzere, büyük kentlerin varoşlarında İslam artık kozmopolit kültüre eklenmekte güçlük çekenler için cazip ve kolay sahiplenilebilir bir kimlik haline gelmiş, kentsel değerler yeniden kavramsallaştırılarak, modernleşip, başkalaşan bir değerler sistemine dönüşmüştür. Bu bağlamda, geleneksel değerlerin yeniden şekillenmesi İslam'ın politik bir ideolojiye dönüşmesinde ve kent varoşlarının düzene olan tepkilerini aktarabilmelerinde de etkili olmuştur (Çakır, 1994: 94). Yani siyasal İslamcı hareket hem idari hem de etik düzeyde yaşanan sistem krizinden doğan söylem boşluğunu ahlaki bir kod olarak İslam ile doldurduğu için başarılı olmuştur (Keyman, 1997). Somut düzeyde de refah devletinin bazı işlevlerini cemaatler ve vakıflar eliyle sosyal yardımlar adı altında üstlenen hareketin, İslamcı siyasal kimliğin kitleselleşmesine katkıda bulunduğu (Gülalp, 2003: 55) söylenebilir.

Dolayısıyla doksanlı yıllardan itibaren ekonomik liberal politikalarla geniş seçmen kitlesini buluşturan ideolojik söylemler denklemi yıpranmış, bu alanda bir boşluk oluşmuştur. Bu boşluğu, seksenli yıllardan beri yükselişte olan ve yükselirken seyir değiştiren İslamcılık doldurmuştur. 28 Şubat müdahalesi ile siyasal İslamcı muhafazakar partilerin kapatılması ve kadrolarının tasfiye edilmesi, ekonomik liberalizmle barışan siyasal İslamcılığın özellikle genç kadroları için bulunmaz bir fırsat olmuştur (Mert, 2007: 38). Bu genç kadro 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AK Parti) kurmuş ve ekonomik kriz ortamının yarattığı siyasal boşluktan da yararlanarak ilk seçimde iktidara gelmiştir. Merkez sağın şemsiyesi altında hem muhafazakâr demokrat geleneğin hem de siyasal İslamcı geleneğin değerlerini sahiplenerek seçmen tabanını geniş tutan AK Parti, bu denklem ve söylem üzerinden politika yapan ve program yürüten bir partidir. Klasik merkez-çevre dikotomisinde çevrenin temsilcisi olma iddiasıyla ortaya çıkan ve son se-

çimlerde seçmenin yaklaşık yarısının oyunu alarak Türkiye’de on yılı aşkın süredir iktidarda olan AK Parti, siyasal İslamcı bir kimliğe sahip olmadığını iddia ederek, liberallerin de desteğiyle önemli anayasal reformlar yapmıştır. Ancak çevrenin partisi olduğunu ve çevrenin değerleri üzerinden siyaset yaptığını iddia eden AK Parti, son zamanlarda kendi merkezini oluşturduğu hatta artık çevreden koptuğu yönündeki eleştirilerle sıkça karşılaşmaya başlamıştır.

Milliyetçi Siyasal Kimlik ve Merkez Sağ

Batı’daki örnekleriyle karşılaştırıldığında “genç bir milliyetçilik” olarak tanımlanabilecek Türk milliyetçiliği, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş harcının önemli unsurlarından biridir. İmparatorluğun son döneminde yoğun bir biçimde muhatap olduğu, “karşı milliyetçiliklerden” büyük ölçüde etkilenen Türk milliyetçiliğinin aynı sebeple reaksiyoner ve savunmacı yönü daha baskındır. İslam öğretisinden beslenen yönü ise eskinin ihyası perspektifini pek aşamamıştır. Cumhuriyet ile birlikte oluşturulmaya çalışılan “milli kimlik” inşa etme sürecinde de en önemli referansı milliyetçilik vermiştir (Can, 1999: 62). Çok partili siyasal yaşama geçildikten sonra, Türkiye siyasetinin merkez-çevre ikiliğine dayanan politik yelpazesi sağ ve sol eksenlerde tanımlanmaya başlanınca, Türk sağının en önemli bileşenlerinden biri de yine milliyetçi kimlik olmuştur.

Türkiye’de milliyetçi söylemin kendine özgü yönleri vardır. Cumhuriyet kurulurken Osmanlı geçmişini reddettiği için, reddedilen bu geçmiş, Cumhuriyetin seçkinlerine ve onun tanımladığı seküler-Batılı değerlere tepkinin bir referansı olarak varlığını devam ettirmiştir. Dolayısıyla yetmişli yıllarda, bir siyasal hareket olarak yükselen milliyetçilik, özellikle, taşralı ve büyük şehirlere yeni göç etmiş gençlik arasında bir siyasal kimlik ve iktidar arayışı olarak güç kazanmıştır. İktidarın milletin gerçek temsilcilerine devredilmesi düşüncesini vurgulayan merkez sağ siyaset, geleneksel bağlarından tamamıyla kopmamış ve kendilerini merkezin dışında gören bu gençler için (Mert, 2007: 68), iktidar mücadelesinde yer alabilmek adına muhkem bir kalkış noktası oluşturacaktır.

O yıllarda milliyetçiliği kendisine siyasal kimlik olarak benimsemiş olanlar için şu tespitler yapılabilir (Çalık, 1995: 127-150):

- i. Bu çevrenin asli ve hâkim unsuru öğrenci gençlik ve öğretmenlerden oluşur.
- ii. Bu harekete katıldıkları dönemlerde geneli köyünden henüz çıkmış bu kitle içinde mahallin ölçütlerine göre zengin sayılabilecek ailelere mensup olanlar azınlıktadır. Kitlenin çoğu orta halli çiftçi ailelerine mensupken, bir kısmı da küçük esnaf ve zanaatkâr çocuğudur.
- iii. Milliyetçi siyasal kimliği benimseme nedenlerinin en belirgin yönü anti-komünist olmalarıdır.
- iv. Menşei itibarıyla büyük çoğunluğunun paylaştığı karakter köylülüktür.
- v. Milli ve İslami nitelikte bir düzenin ancak milliyetçi siyasal kimliğe sahip bir partiyle mümkün olacağına inanmaktadırlar.
- vi. Genel olarak liderlerine aşırı bağlıdırlar ve karizmasına inanmaktadırlar.

Bu bağlamda milliyetçi kimliği ve onu temsil eden siyasal partileri, sadece “komünizme karşı ortaya çıkmış olma” hali ile açıklamak oldukça basit kalmaktadır. Bu kimlik, daha çok önu alınamayan Batılılaşma hareketine, merkezden çevreye yöneltilen “anti-İslami” ve “anti-millî” siyasi-kültürel zoraki uygulamalara ve toplumu güdülmesi gereken bir sürü olarak gören siyasal yaklaşımlara, merkezce dışlanmış ‘çevrenin çocukları’nın duygusal bir reaksiyonudur (Galip, 1985: 2) olarak da ifade edilebilir.

Altmışlarda ve yetmişlerde koyu milliyetçilik, merkez sağ siyasetin bir tür gençlik kolu gibi faaliyet göstermektedir (Zeybek, 2007: 195). Merkez sağ ile koyu milliyetçi ve muhafazakâr siyasetler organik ve ideolojik olarak sıkı bağlar içinde olduklarından, bu çevreler arasındaki sınırlar çoğunlukla muğlâk kalmaktadır. Ancak sağ milliyetçiliği kuranlaştıran, daha sonra koyu milliyetçi bir siyasal kimliğe sahip Milliyetçi Hareket Partisi’ni (MHP) kuran, 27 Mayıs 1960 darbesi içinde yer almış bir asker olan Alparslan Türkeş’tir (Mert, 2007: 68).

Kurulmasından kısa bir süre sonra Türk siyasi hayatında İslami öğelerin ne kadar önemli olduğunu sosyolojik olarak kavrayan parti, 1969 kongresi ile ırkçı Türkçülerle yollarını ayırmıştır. Söylemine İslami

unsurları da ekleyerek, taşra merkezli olarak hızlı bir kitleselleşme atağına başlayan parti, 70’li ve 80’li yılların sıcak çatışma ortamında kontrolündeki ülkücü gençlik ile ciddi bir sokak gücünü marjinal sol gruplara karşı devreye sokmuştur (Can, 1999: 63). MHP’deki bu değişimin, yani İslam’ın vurgulanmaya başlanmasının -İslami öğelerin Türklüğü güçlendirici, milli kimliği pekiştirici yönünü kullanırken aslında dini arka plana attığı ve asıl olanın gene Türklük olduğu gerekçe- siyle- ideolojik içeriği açısından araçsal olduğu iddia edilmiştir (Bora ve Can, 2001: 54).

Ancak parti içersinde İslami yönden yapılan atılımların kitle desteğinin sağlanması amacıyla gerçekleştirildiğinin farkında olan genç bir kadro, İslam ekseninde daha tutarlı ve samimi bir ideolojik arayışa yönelmişlerdir. Seyyid Ahmed Arvasi, İbrahim Kafesoğlu gibi aydınların uzun yıllardır savundukları ve parti içinde de büyük teveccüh gören “Türk-İslam ülküsü” ideolojisini benimseyen ve “nizam-ı âlem” sloganıyla hareket eden bu kadro “ülkücü kimliğini yitirmeden İslamlaşma” ilkesini parti tabana yaymaya girişmiştir. Muhsin Yazıcıoğlu liderliğindeki bu grubun söz konusu yönelişi parti içindeki diğer hususlardaki uyuşmazlıkların su yüzüne çıkmasıyla derinleşmiş, Yazıcıoğlu ve arkadaşları 1993’te MHP’den geniş bir gençlik tabanıyla (Nizam-ı Alem Ülkücüleri) koparak Büyük Birlik Partisi’ni (BBP) kurmuşlardır (Sarıbay, 2001: 78).

BBP, 1995 seçimlerine Anavatan Partisi (ANAP) ile ittifak yaparak girmiş ve ANAP listesinden 7 milletvekili çıkarmıştır. MHP ise 1995 seçimlerinde oylarını artırsa bile belki bu ideolojik ayrılığın bir sonucu olarak milliyetçi oyların İslamcı kanadının başka bir partiye kayması sebebiyle seçim barajını aşamamış ve parlamentoya girememiştir. 1996’da Türkeş’in vefatından sonra genel başkanlığa Devlet Bahçeli’nin seçilmesiyle “teşkilat” ve “gelenek” kültürü tekrar canlandırılmaya çalışılarak partinin eski siyasal kimliğini geri kazanması yönünde adımlar atılmıştır. Bu gelenek 70’li yılların milliyetçi kimliğine sahip Orta-Doğu Anadolu’da kökleşmiş kitleyi temsil etmektedir (Can, 1999: 63). 90’lı yılların sonunda Refahyol döneminde başlayan pek çok gerilimde taraf olmamaya özen gösteren MHP, 1999 seçimlerinden iktidar ortağı olarak çıkmıştır. 2001’de yaşanan kriz, diğer ortakları gibi MHP’nin de 2002 seçimlerinde baraj altında kalmasına açtıysa da, MHP, 2007 ve 2011 seçimlerinde meclise girmeyi başarmıştır.

Milliyetçi siyasal kimliğin merkez-sağ siyasetin önemli bir parçası olduğunu ve seçmen üzerindeki etkisini kavramış görünen MHP, son zamanlarda söylemini daha muhafazakâr değerler ve dini öğeler çerçevesinde belirlemeye çalışmaktadır. Başörtüsü meselesi, imam hatip okulları sorunu gibi meselelerde eskiye oranla daha İslamcı ve muhafazakâr bir politika izleyerek dini hassasiyeti ağır basan mukaddesatçı seçmenle iletişim kurmayı amaçladığı, terör sorunu konusundaki sert tavrını koruyarak ise kendi tabanının desteğini pekiştirmeyi hedeflediği söylenebilir.

Sonuç

Tanzimat'tan bu yana Türk siyasal yaşamını açıklamada anahtar kavram olan merkez-çevre dikotomisinin, bugün geldiğimiz süreçte de toplumsal ve siyasal bölünmeyi tasvir etme kabiliyetini kaybetmediği anlaşılmaktadır. Batılılaşma yanlısı, yenilikçi, devletçi elitlerin ve asker-sivil bürokrasinin temsilcisi konumundaki merkez, iktidarda olmasa bile her dönem politika belirleme noktasında iktidarı etkileyebilecek konumunu korumuş, çevre ise merkeze eklenme ve hatta onu ele geçirme amacıyla geniş kitlelere hitap edebilecek bir söylemle, geleneksel değerlerin muhafaza edilmesi, serbest piyasa ekonomisi ve siyasal İslamcılık gibi politikaların savunucusu olmuştur. Ancak merkez-çevre kavramlaştırmasının bir analiz aracı olarak günümüz siyasetinin heterojen yapısını açıklamada eksiksiz olduğu söylenemez. Daha önce de belirtildiği üzere değişen toplumsal değer ve semboller, sahip olunan ideoloji, ait olunan kültür, etnik köken ve toplumsal statü gibi pek çok unsurdan etkilenen siyasal kimliklerin değişen yapısının, merkez-çevre dikotomisinden daha detaylı bir ayrıma tabi tutularak incelenmesi ve bu karmaşık yapıyı ortaya koyan bir kavramlaştırmaya gidilmesi doğru olacaktır. Zira Cumhuriyetin kuruluş yıllarında en azından kamusal alanda görünür olmayan heterojen siyasal yapı, çok partili hayata geçişle su yüzüne çıkmaya başlamıştır.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarından çok partili hayata geçiş sürecine kadar parti-devlet sisteminin yaşandığı Türkiye'de modernleşme ve uluslaşma sürecinin baş aktörü konumunda bulunan CHP, uyguladığı politikalarla, sahip olduğu ilkelerin jakoben nitelikler taşıması ve tepeden modernleşme yönteminin halka dayatılması sebebiyle çevrenin marjinalleşmesine, hatta merkezden soğumasına neden olmuş, çevre-

nin siyasal örgütlenmesi uzun yıllar boyunca merkez ve marjinal sağın çeşitli partileri üzerinden gerçekleşmiştir.

Türkiye’de çevrenin siyasal yelpazede marjinal sol veya marjinal sağ partilere yönelmek yerine daha çok merkez sağ partilere teveccüh göstermesi başlangıçta bir çelişki olarak algılanabilir. Ancak çevrenin bu tercihinde merkez sağ siyasi geleneğin yaslandığı siyasal değerler yatmaktadır. Zira Türkiye’de merkez sağ, liberal değerlerden çok muhafazakâr demokrat, siyasal İslamcı ve milliyetçi değer ve ilkeler üzerinden politika ve söylem üretmektedir. Bu da çevrenin dışlanmışlık hissini bastırılması ve merkezi ele geçirme arzusunun yerine getirilmesi açısından tercih ettiği ve destek verdiği ya da kendisini ait hissettiği siyasal kimlikleri belirlemesinde etkili olmaktadır.

Geldiğimiz süreçte bir merkez sağ parti olan AK Parti, on yılı aşkın bir süredir iktidarını korumaktadır. Bununla birlikte sosyal demokrat değerler üzerinden laiklik vurgulu politikalar üreten CHP ve ülkenin doğusunda artan etnik kökenli teröre karşı milliyetçi bir söylem üzerinden politika geliştiren MHP de hatırı sayılır bir ideolojik tabana ve seçmen kitlesine hitap etmektedir.

Kaynakça

ADIVAR, A. A. (1961) “Interaction of Islamic and Western Thought in Turkey” Near Eastern Culture and Society, Princeton.

AKDOĞAN, Y. (2004) *AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi*, İstanbul, Alfa Yayınları.

ALKAN, Mehmet, Ö. (2001) “Resmî İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi-*, ed. Mehmet Ö. Alkan, Cilt: 1, İletişim Yay., İstanbul.

ANDERSON, B. (1993) *Hayali Cemaatler -Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması-*, (Çev: İskender Başarır), İstanbul, Metis Yayınları.

BAYRAMOĞLU, A. (2001) *Türkiye’de İslami Hareket*, Patika Yayınları, İstanbul.

BİLGİN, N. (2007) *Kimlik İnşası*, Aşina Kitaplar, İzmir.

- BORA, T. ve Kemal Can (2001) *Devlet, Ocak, Dergâh 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001
- BULAÇ, A. (1993) *Bir Aydın Sapması-Sağ ve Sol Akımlar-*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- CAN, K. (1999) “Milliyetçilik ve MHP'nin Yükselişi”, *Görüş Dergisi*, Sayı 39, Mayıs-Haziran.
- CEM, İ. (2000) *Soldaki Arayış*, Can Yayınları, İstanbul.
- ÇAKIR, R. (1994) “Türkiye Bağımsız Bir Politik İslamcı Harekete Hiç Tanık Oldu Mu?”, *İslam ve Demokrasi*, TÜSES, İstanbul.
- ÇALIK, M. (1995) *Siyasi Kültür ve Sosyolojinin Bazı Kavramları Açısından MHP Hareketi'nin Kaynakları ve Gelişimi (1965–1980)*, Cedit Yayınları, Ankara.
- ÇELİK, Nur B. (2001) “Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce -Kemalizm-*, ed. Ahmet İnel, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DUMAN, D. (1996) *Çok Partili Dönemde Türkiye’de İslamcılık*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- ERDER, N. “Türkiye’de Sosyal Demokrasi’nin İdeoloji Sorunsalı”, www.sdd.org.tr (Erişim tarihi:01.08.2007)
- ERGUN, D. (2000) *Kimlikler Kısacasında Ulusal Kişilik*, İmge Yayınları, Ankara,
- ERKAN, H. (2000) *Yeniden Yapılanma*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- GALİP, H. ‘Okuyucu Mektupları’ *Yeni Gündem Dergisi*, Aralık.
- GÖKÇE, Gülise, A. Şahin ve E. Örselli (2002) “Türkiye’de Siyasetin Bürokrasi Üzerindeki Etkisi: Siyasallaşma”, *S.Ü. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:2, Sayı: 4, Ekim.
- GÖKÇE, O. (1995) “Avrupa’da Türk Kimliği”, “Tarih Boyunca Anadolu’da Türk Nüfus ve Kültür Yapısı (Tebliğler)”, Yayına Hazırlayan; Yücel Hacaloğlu, *Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları V. İlmî Kongresi*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 26-27 Mayıs,1995, ss. 108-114.

GÖKÇE, O., B. Akgün ve S. Karaçor (2002) “3 Kasım Seçimlerinin Anatomisi: Türk Siyasetinde Süreklilik ve Değişim”, *S. Ü. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:2, Sayı: 4, Ekim.

GÖKMEN, Ö. (2006) “Tek Parti Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi’nde Muhafazakâr Yönelimler”, (Yay. Haz. Tanıl Bora, Murat Gültekingil) *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık*, İstanbul, İletişim Yayınları.

GÜLALP, H. (2003) *Kimlikler Siyaseti Türkiye’de Siyasal İslam’ın Temelleri*, Metis Yayınları, İstanbul.

GÜNEŞ, T. (1996) *Türk Demokrasinin Analizi*, (hazırlayan: Hurşit Güneş), Ümit Yayıncılık, Ankara,

GÜRPINAR, D. “Türk Solundan Elde Kalan II: 12 Eylül Sonrasında Laikçiliğin İmalatı ve Sol”, http://www.tpe.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=149&Itemid=58, (Erişim Tarihi: 10.10.2012)

GÜRSES, H. (2000) “Kimlik Kavramı Üzerine Düşünceler”, *Yeni Bir Sol Tahayyül İçin*, (Der: Tanıl Bora), Birikim Yayınları, İstanbul.

GÜVENÇ, B. (1993) *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

İNSEL, A. (1989) “Liberalizm, Muhafazakârlık ve Türkiye’de Toplumsal Tahayyül”, *Birikim Dergisi*, S: 1, Mayıs.

KAHRAMAN, Hasan B. (2005) “CHP, Türk Sosyal Demokrasisi; Kavramlar, Kökenler ve Gelecek”, *Sosyal Demokrasi Platformu 1. Kitap*, Sosyal Demokrasi Derneği Yayınları (Yay. Haz: Erol Tuncer, Doç. Dr. Cavit Sıdal, Hanife Yurtseven), Ankara.

KAHRAMAN, Hasan B., “Sol Kopuş ve Türk Solu”, *Radikal Gazetesi*, 25 Ocak 2002

KARPAT, K. (2006) “Aydınlar ve Kimlik: Tarihsel Bir Bakış”, *Doğu Batı Dergisi*, Doğu Batı Yayınları, Yıl 9, Sayı 35, Ankara.

KARPAT, K. (1996) *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, Afa Yayınları, İstanbul.

KEYMAN, F. (1997) “Batı Roma’nın Çöküşü, RP ve Demokratik Ah-

lak,” Yeni Yüzyıl, 11 Şubat.

KOR, Z. T. (2004) “Terakkiperver’den AKP’ye Çevrenin Hamleleri”, Anlayış, İstanbul, Ekim.

LİPSET, Seymour M. (1967) Stein Rokkan, ‘Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction’, Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives (Edit: Seymour M. Lipset, Stein Rokkan), The Free Pres, New York.

MAALOUF, A. (2008) *Ölümçül Kimlikler* (Çev: Aysel Bora), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

MARDİN, Ş. (1990) Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 1, İletişim Yayınları, İstanbul.

MARSHALL, G. (2003) Sosyoloji Sözlüğü (Çev: Osman Akınhay, Derya Kömürçü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

MERT, N. “Hayali Kimlikler”, Radikal Gazetesi, 16 Ekim 2008.

MERT, N. (2007) *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, Selis Kitaplar, İstanbul.

PARLA, T. (2004) *Türkiye’nin Siyasal Rejimi 1980-1989*, İletişim Yayınları, İstanbul,

PARMAR, P. (1998) “Temsil Stratejileri”, Kimlik: Topluluk, Kültür, Farklılık, (Edit: Jonathan Rutherford), (Çev. İrem Sağlamer), Sarmal Yayınları, İstanbul.

RUTHERFORD, J. (1998) “Yuva Denilen Yer: Kimlik ve Farklılığın Kültürel Politikaları”, *Kimlik: Topluluk, Kültür, Farklılık*, (Edit: Jonathan Rutherford), (Çev. İrem Sağlamer), Sarmal Yayınları, İstanbul.

SAKALLIOĞLU, Ümit C. (1995) “Türkiye’de Yeni Sağ, Siyasallaşma, Meşruyet ve Sivil Toplum İlişkisi: Hayaller ve Gerçekler”, *Toplum ve Bilim*, S:68, Kış.

SALMONİ, Barak A. “İslamic Political Identity in Turkey”, Strategic Insights, Volume III, Issue 1 (January 2004), <http://www.ccc.nps.navy.mil/si/2004/jan/salmoniRvJan04.asp> (Erişim Tarihi: 20.05.2008)

SARIBAY, Ali Y. (1998) “Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum”, Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam, (Der. Keyman, Fuat – Ali Yaşar Sarıbay), Vadi Yayınları, Ankara.

- SARIBAY, Ali Y. (2001) *Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- SEZEN, Y. (2002) *Çağdaşlaşma-Yabancılaşma ve Kimlik*, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- SMİTH, Anthony D. (1999) *Milli Kimlik*, (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul.
- SÖZEN, E. (1999) *Demir Kafesten Plastiğe Kimliklerimiz Sekülerleşme Sürecinde Kimliklerin İnşası*, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- TOK, N. (2003) *Kültür, Kimlik ve Siyaset*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- VATANDAŞ, C. (2002) *Küreselleşme Sürecinde Toplumsal Kimlikler ve Çokkültürlülük*, Değişim Yayınları, İstanbul.
- WEEKS, J. (1998) “Farklılığın Değeri”, *Kimlik: Topluluk, Kültür, Farklılık*, (Edit. Jonothan Rutherford), (Çev. İremSağlam), Sarmal Yayınları, İstanbul.
- YILMAZ, A. (2001) *Çağdaş Siyasal Akımlar Modern Demokraside Yeni Arayışlar*, Vadi Yayınları, Ankara.
- ZEYBEK, N. (2007) *Türk Olmak*, Işık Eğitim Kültür Hizmetleri Yayınları.
- ZÜRCHER, Eric J. (1995) *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.